

Een legitieme reden voor beëindiging van de controleopdracht?

Rik Roos

SAMENVATTING Accountants moeten de Autoriteit Financiële Markten (AFM) informeren over de overwegingen als cliënten of zijzelf een wettelijke controleopdracht tussentijds beëindigen. Dit is één van de nieuwe voorschriften uit de Wet Toezicht Accountantsorganisaties. Een dergelijke melding vormt voor de AFM een aanwijzing dat er mogelijk een probleem is met de kwaliteit van de accountantscontrole. Dit artikel behandelt de problematiek rond beëindiging van de controleopdracht. Het illustreert waarom tussentijdse opdrachtbeëindiging niet snel voorkomt, maar wel aanleiding kan geven tot een verhoogde dijkbewaking. Tevens pleit dit artikel ervoor ook kritisch te kijken naar de argumenten van ondernemingen die op reguliere wijze wisselen van accountant.

1 Inleiding

Voorschriften rond het beëindigen van controleopdrachten vormen een actueel thema. Het betekent voor ondernemingen dat zij uitsluitend om legitieme redenen hun controlerend accountant mogen ontslaan. Een verschil van mening over financiële verslaggeving of over controleprocedures is bijvoorbeeld geen legitieme reden voor ontslag (Commissie van de Europese Gemeenschappen, 2005, art. 36). Voor de controlerend accountant houdt het in dat hij de overwegingen voor een tussentijdse opdrachtbeëindiging moet melden bij de Autoriteit Financiële Markten¹ (AFM). Het beoogt de toezichthouder te voorzien van signalen

Drs. A.R. Roos RA is audit manager bij het Accounting & Auditing Center van Deloitte Accountants B.V. en lid van de subcommissie Richtlijnen voor de Accountantscontrole van het Koninklijk NIVRA. De auteur heeft dit artikel geschreven op persoonlijke titel.

over mogelijke problemen met de kwaliteit van de jaarrekeningcontrole (Ministerie van Financiën, 2005c, H2 art. 15). Ook nu al is de accountant in enkele gevallen verplicht om overheidsinstanties in te lichten, bijvoorbeeld als hij de opdracht teruggeeft vanwege fraude en bij ongebruikelijke transacties. Een generieke meldingsplicht bij tussentijdse opdrachtbeëindiging is echter een noviteit. Er kan een preventieve werking van uitgaan tegen bijvoorbeeld 'opinion shopping'. Het versterkt de onafhankelijkheid van de accountant als waarborg tegen de vrees een cliënt te verliezen. In de Verenigde Staten van Amerika bestaat al langer de verplichting voor beursfondsen om overwegingen voor een accountantswissel te melden bij de toezichthouder. Daarentegen dienen Amerikaanse ondernemingen niet alleen een tussentijds ontslag, maar ook de situatie te motiveren waarbij de onderneming of de accountant afziet van een herbenoeming (US SEC 1988). Anders dan in Nederland, zijn de gegevens openbaar. Voorschriften die beperkingen opleggen aan de mogelijkheid tot het beëindigen van een controleopdracht creëren een spanningsveld tussen het maatschappelijk belang van een in wezen en in schijn onafhankelijke accountant en het ondernemingsbelang bij flexibiliteit op de accountantsmarkt. Welke overwegingen leiden doorgaans eigenlijk tot een tussentijdse opdrachtbeëindiging of het afzien van een herbenoeming? Wat is de invloed van meningsverschillen over verslaggeving of controle op de onafhankelijkheid van de accountant en hoe verhoudt de Nederlandse regelgeving zich tot andere landen? In de literatuur is regelmatig aandacht besteed aan de beëindiging van controleopdrachten. Beattie en Fearnley (1995), Krishnan en Stephens (1995) en Woo en Koh (2001) publiceren over de redenen van controlecliënten voor een accountantswissel. Hoewel verschillende argumenten zijn aan te voeren, blijkt het vaak te zijn ingegeven door prijsconcurrentie, door behoefte aan betere dienstverlening en door mutaties op managementniveau. Carter en Soo (1999) illustreren

dat ondernemingen met een beursnotering in de Verenigde Staten van Amerika de drijfveer voor een accountantswissel nogal eens te laat openbaren als sprake is van een meningsverschil over verslaggeving. Het vormt voor hen een verklaring waarom het nauwelijks effect heeft op de beurskoers van betrokken ondernemingen. Het Maastricht Accounting and auditing Research and education Center (MARC) (2003) onderzocht in Nederland de naleving van de verordening op de fraudemelding. MARC laat zien dat vanwege een hoog aantal redresseringen na constatering van fraude, sprake is van een relatief laag aantal meldingen van tussentijdse opdrachtbeëindiging.

Dit artikel is als volgt opgebouwd. Paragraaf 2 geeft een analyse van de problematiek rond tussentijdse opdrachtbeëindiging. Paragraaf 3 licht toe waarom het zinvol is dat betrokkenen zoals de auditcommissie en aandeelhouders ook een professioneel kritische houding aannemen als geen sprake is van tussentijdse opdrachtbeëindiging, maar van het afzien van herbenoeming. In zulke situaties wordt door de algemene vergadering van aandeelhouders na afloop van de controle een nieuwe accountant benoemd. De rol die meningsverschillen met de controlecliënt en second opinions kunnen spelen bij zowel een tussentijdse opdrachtbeëindiging als bij het afzien van herbenoeming wordt uiteengezet in paragraaf 4. Een stijging in het aantal accountantswisselingen bij beursfondsen met een notering in Nederland illustreert in paragraaf 5 de relevantie van de problematiek rond opdrachtbeëindiging. Multinationale ondernemingen en accountantsorganisaties hebben baat bij coördinatie tussen regelgevende instanties en internationale convergentie. Paragraaf 6 geeft daarom een samenvatting van de nieuwe wetgeving en plaatst de Nederlandse situatie in internationaal perspectief. Het artikel sluit af met een conclusie.

2 Problematiek rond tussentijdse opdrachtbeëindiging

Accountants moeten de AFM straks informeren over de overwegingen als cliënten of zichzelf een controleopdracht tussentijds beëindigen.

Tussentijdse opdrachtbeëindiging vindt plaats bij een subjectieve verhindering of bij een onoverbrugbaar verschil van inzicht tussen de accountant en de controlecliënt. Het doet zich bijvoorbeeld voor als de controlecliënt naar het oordeel van de accountant geen passende maatregelen treft na constatering van fraude (IAASB, 2004c, par. 104)². Het vormt ook een waarborg tegen een onaanvaardbaar hoog onafhankelijkheidsrisico.

Volgens de verordening op de fraudemelding heeft een accountant nu al de plicht om het Korps Landelijke Politiediensten (KLPD) te informeren als hij een wettelijke controleopdracht tussentijds beëindigt, omdat de cliënt een materiële fraude niet redresseert (NIVRA, 1994b, art. 3). MARC (2003) onderzocht de naleving van de verordening op de fraudemelding over 1995-2002. In vijftien (6%) van de door MARC onderzochte gevallen vond geen redressering plaats, hetgeen had moeten leiden tot tussentijdse beëindiging van de controleopdracht. In de overige 227 situaties (94%) treft de controlecliënt maatregelen om de gevolgen van fraude ongedaan te maken en om herhaling te voorkomen. Het is opmerkelijk dat de accountant niet in alle gevallen waarbij redressering uitblijft zijn controleopdracht blijkt terug te geven³. Over 1995-2002 had in zeven gevallen een melding van opdrachtteruggave bij het KLPD moeten plaatsvinden⁴. In werkelijkheid is het KLPD daarover slechts tweemaal geïnformeerd (MARC, 2003, p. 6-7). Een groot deel van het maatschappelijk verkeer is overigens van mening dat de accountant elke materiële fraude bij de overheid zou moeten melden. Of sprake is van redressering maakt in de publieke opinie blijkbaar geen verschil (MARC, 2005, p. 7).

Vaker dan bij fraude blijken accountants melding te maken van ongebruikelijke transacties. Over 2004 hebben accountants het Meldpunt daarvan 54 maal op de hoogte gesteld (Ministerie van Justitie, 2005, p. 30). Van belang voor de interpretatie van het aantal is dat de aard van de meldingsplicht afwijkt van die bij fraude. De accountant dient ongebruikelijke transacties altijd te melden en mag zijn cliënt daarover niet informeren. Redressering maakt derhalve geen verschil. Ook is de drempel lager doordat er geen sprake is van een tussentijdse opdrachtbeëindiging. De meldingsplicht blijft bovendien niet beperkt tot wettelijke controleopdrachten. Het geldt eveneens bij opdrachten tot het beoordelen of het samenstellen van de jaarrekening. Het aantal meldingen is gestegen ten opzichte van de 10 in 2003 (Ministerie van Justitie, 2004, p. 80). De meldingsplicht bij ongebruikelijke transacties geldt voor accountants echter pas sinds 1 juni 2003. Het jaar 2004 was derhalve het eerste volledige kalenderjaar waarop de meldingsplicht van kracht was. Over 2005 zijn nog geen gegevens bekend.

Tussentijdse opdrachtbeëindiging kan een waarborg vormen tegen een acute onaanvaardbaar hoge bedreiging voor de onafhankelijkheid van een accountant. Het kan zich bijvoorbeeld voordoen als de controlecliënt een aanzienlijke schadeclaim indient tegen de accountant vanwege een dispuut over het controlewerk

bij de onderneming. De omvang van het onafhankelijkheidsrisico door belangenverstremming of eigen belang is voor de betrokken accountant dan te groot om uitsluitend beperkt te worden door andere waarborgen. Onafhankelijkheidsvoorschriften dwingen de accountant de dan lopende controleopdracht terug te geven (NIVRA, 2005a, paragraaf 4.6). Ook kan een acuut onaanvaardbaar hoge bedreiging voor de onafhankelijkheid zich voordoen als een accountant in dienst treedt van zijn controlecliënt zonder de daartoe ingestelde afkoelingstermijn in acht te nemen. Het komt nogal eens voor dat een controlerend accountant overstapt naar een belangrijke positie bij de controlecliënt. In het Verenigd Koninkrijk was 18% van de financieel directeuren van ondernemingen behorend tot de Financial Times Stock Exchange⁵ (FTSE) 100 voorheen verbonden aan het kantoor van de controlerend accountant (Fisher en Quick, 2003, p. 29). In de Verenigde Staten van Amerika heeft 33% van de controllers bij de Fortune 1000 Public Companies⁶ werkervaring bij het accountantskantoor dat de jaarrekening controleert (Beasley et al., 2000, p. 35). Een eindverantwoordelijke accountant moet in Nederland een afkoelingstermijn van twee jaar in acht nemen voordat hij een essentiële bestuursfunctie bij zijn controlecliënt mag aanvaarden. Accepteert hij een dergelijke functie zonder de afkoelingstermijn te respecteren, dan ontstaat voor het betrokken accountantskantoor een onaanvaardbaar hoog onafhankelijkheidsrisico (NIVRA, 2005a, paragraaf 4.3.1). Het tussentijds beëindigen van de controleopdracht is dan een oplossing⁷.

3 Opdrachtbeëindiging door het afzien van een herbenoeming

3.1 Overwegingen controlecliënt

Er bestaan plausibele argumenten om na afloop van de controleopdracht een accountant niet opnieuw aan te stellen. Veel genoemde redenen voor een wissel zijn prijsconcurrentie en mutaties op managementniveau (Australian Securities & Investments Commission, 1992, PS 26.7; Krishnan en Stephens, 1995, p. 180; Beattie en Fearnley, 1995, p. 235; Woo en Koh, 2001, p. 142)⁸. Soms hebben ondernemingen de verplichting om periodiek van accountantskantoor te rouleren. Hoewel de AFM in dergelijke gevallen niet hoeft te worden geïnformeerd over de overwegingen, kent elk van deze geloofwaardige argumenten echter ook een eigen valkuil. Daarbij is niet gegarandeerd dat controlecliënten altijd het ware motief prijsgeven. Het rechtvaardigt een professioneel kritische instelling van betrokkenen bij het maken van de juiste afweging

rondom de (her)benoeming van een accountant.

Een accountantswissel door prijsconcurrentie is omgeven met verschillende belangen zoals het maatschappelijk belang van een onafhankelijke accountant, de interesse van de accountant om een cliënt te winnen en het streven van de onderneming naar lage accountantskosten (Van Schaik, 2003, p. 254). Noodzakelijk is dat een accountant kan aantonen dat zijn honorarium redelijk is. Lowballing, het aanbieden van de jaarrekeningcontrole beneden kostprijs, kan immers betekenen dat de accountant onvoldoende tijd en gekwalificeerd personeel kan vrijmaken voor de uit te voeren taak. Hij zou daardoor slecht in staat kunnen zijn om vaktechnische richtlijnen en kwaliteitswaarborgen in acht te nemen. Het wekt de indruk dat hij zich door acceptatie van een tekort op de controleopdracht ter compensatie daarvan afhankelijk maakt van verwachte nog te leveren adviesopdrachten. Vandaar dat Bindenga (2002, p. 40) voorstelt de financiële band tussen de accountant en de door hem gecontroleerde organisatie te verbreken door bijvoorbeeld een centraal orgaan in te stellen dat op basis van een reële urenbegroting en een reëel uurtarief het accountantshonorarium overeenkomt. Dassen (2002, p. 27) betwijfelt of het laten overeenkomen van het accountantshonorarium door een centraal orgaan de financiële band doorbreekt zolang de controlecliënt zelf zijn accountant kan kiezen en stelt daarom voor een bovenmatige budgetdruk tegen te gaan door een jaarlijkse meldplicht van audit fees aan de toezichthouder. De toezichthouder kan volgens Dassen dan een onderzoek instellen bij indicaties van een onverantwoord lage prijsstelling. Vooralsnog is het echter aan de accountant om aan te tonen dat prijsconcurrentie zijn onafhankelijkheid niet bedreigt. Het speelt vooral als het honorarium aanzienlijk lager is dan het bedrag dat door een voorganger in rekening is gebracht of lager dan de bedragen van offertes van andere firma's voor dezelfde opdracht. Hoewel de hoogte van controlekosten een belangrijk motief vormt bij het overwegen om over te stappen naar een andere accountant, brengt een accountantswissel overigens altijd enige inefficiency met zich mee. Dat geldt voor zowel de controlecliënt als voor het betrokken accountantskantoor. De cliënt zal bijvoorbeeld extra tijd moeten besteden aan het inwerken van een nieuw controleteam en het controleteam zal zich de activiteiten en beheersingsmaatregelen van de cliënt eigen moeten maken. Arruñada en Paz-Ares (1997, p. 36) stellen bijvoorbeeld dat aanloopkosten van accountants in branches waarmee zij relatief onbekend zijn soms oplopen tot wel 50% van de reguliere audit fee.

Mutaties op bestuursniveau, zoals een wisselende samenstelling van de directie of van de raad van commissarissen doen zich voor bij elke langdurige cliëntrelatie⁹. Onderzoek van Woo en Koh (2001, p. 142) illustreert dat het in Singapore leidt tot een verhoogde kans op de wisseling van het accountantskantoor, een conclusie die aansluit bij bevindingen in diverse andere landen (Beattie en Fearnley, 1995, p. 235; Krishnan en Stephens, 1995, p. 180). Verandering op bestuurlijk niveau met gelijktijdige wisseling van accountantskantoor is echter niet altijd in het belang van de accountantscontrole. Dit creëert immers een situatie waarbij zowel de ondernemingsleiding als de accountant relatief onbekend zijn met de activiteiten en de interne beheersingsmaatregelen van de controlecliënt. Dit kan afbreuk doen aan de kwaliteit van zowel de financiële verslaggeving als van de accountantscontrole (Roos, 2004, p. 473). Amerikaans onderzoek naar 406 vermeende gebreken en debacles in de accountantscontrole over de periode 1979-1991 toont bijvoorbeeld aan dat deze gebreken en debacles zich het meest voordoen als de betrokken accountant cliëntspecifieke ervaring ontbeert (AICPA, 1992, p. 3).

Sommige landen kennen een verplichting om periodiek van accountantskantoor te wisselen (kantoorroulatie); Brazilië, Italië en Singapore bijvoorbeeld¹⁰. Het vormt een alternatief voor interne roulatie van partners binnen een accountantskantoor. Het beoogt te voorkomen dat een lange en nauwe relatie tussen de controlecliënt en de accountant leidt tot een te vergaand vertrouwen en een onvoldoende objectieve toetsing van zaken. Een nadeel van kantoorroulatie is dat het ondernemingen de mogelijkheid biedt een accountantskantoor met een onwelgevallig standpunt te wisselen zonder de aandacht van het publiek te trekken. Zo'n wisseling leidt anders nogal eens tot vragen van beleggers en de financiële pers (Roos, 2004, p. 474).

Hendrickson en Espahbodi (1991, p. 27) menen dat controlecliënten niet altijd aangeven wat de werkelijke reden is om na afloop van de controleopdracht van accountant te wisselen. Het sluit aan bij vermoedens van de beurstoezichthouder uit Hongkong (HKICPA, 2005, par. 1). Dat de aftredend accountant in voorkomende gevallen niet openlijk protesteert, verklaren Hendrickson en Espahbodi vanuit de vrees voor schadeclaims, voor verlies aan geloofwaardigheid of voor het oplopen van de reputatie als klikspaan. Elk van deze factoren heeft immers een negatieve invloed op het vermogen van het accountantskantoor om cliënten te behouden, te werven respectievelijk te herwinnen. Dit laatste sluit aan bij de bevinding van

Chaney en Philipich (2002, p. 1244) over de schadelijke gevolgen van het oplopen van reputatieschade.

3.2 Overwegingen accountant

Een wisseling van accountantskantoor kan zijn ingegeven door het initiatief van de accountant om zich niet te laten herbenoemen. Accountants verbreken de band met een controlecliënt vooral als er sprake is van een stijgend aansprakelijkheidsrisico (DeFond et al., 1997, p. 27; Bockus en Gigler, 1998, p. 193; Menon en Williams, 1999, p. 121). Het vormt een alternatief voor het verhogen van het honorarium ter facilitering van extra risicomitigerende controlewerkzaamheden of het inschakelen van specialisten. Meer dan voorheen bijvoorbeeld vereisen nieuwe richtlijnen voor concerncontroles uitgebreide betrokkenheid van de groepsaccountant bij concernonderdelen die van kwalitatief of kwantitatief belang zijn voor de geconsolideerde jaarrekening (IAASB, 2006, par. 9-13). De Commissie van de Europese Gemeenschappen laat hem bovendien ongedeelde verantwoordelijkheid dragen voor de accountantsverklaring bij een geconsolideerde jaarrekening (Commissie van de Europese Gemeenschappen, 2005, artikel 27). De groepsaccountant zal er daarom in toenemende mate de voorkeur aan geven gebruik te maken van buitenlandse collega's uit hetzelfde samenwerkingsverband. Collega's uit een netwerkorganisatie zijn onderworpen aan eenduidige uitgangspunten, voorschriften en kwaliteitsprocedures. Het is bovendien efficiënter, omdat de groepsaccountant zich daardoor niet hoeft te verdiepen in zaken zoals openbare uitkomsten van externe kwaliteitstoetsingen bij het betreffende kantoor. In de huidige situatie voeren ook andere (concurrerende) accountants controles bij die groepsonderdelen uit. Het kan een reden zijn om op concernonderdelen van een accountantskantoor te wisselen of voor een groepsaccountant om af te treden.

Onderzoek van Beneish et al. (2005) illustreert dat het de beurskoers van een betrokken controlecliënt niet beïnvloedt als de accountant op eigen initiatief en ongemotiveerd terugtreedt bij een slecht presterende controlecliënt met een hoog beroepsrisico¹¹. Beleggers namen de slecht presterende controlecliënt op basis van andere informatiebronnen al niet meer serieus. Het sluit aan bij onderzoek van Carter et al. (1999) naar de tijdigheid waarmee ondernemingen de verplichte toelichting op een accountantswissel openbaren (Form 8-K) en de reactie daarop van aandelenkoersen. Een tijdige deponering van Form 8-K is doorslaggevend voor de informatiewaarde. Bij het openbaren van zaken met een negatief karakter,

zoals een accountantswissel vanwege een meningsverschil over verslaggeving, deponeren beursfondsen met een notering in de Verenigde Staten van Amerika Form 8-K nogal eens te laat¹². De informatiewaarde is dan veelal al achterhaald, waardoor een direct effect op de beurskoers achterwege blijft (Carter et al., 1999, p. 120).

4 Meningsverschil en opdrachtbeëindiging

4.1 Meningsverschil en onafhankelijkheid

Belangenverstrengeling en eigenbelang bedreigen de onafhankelijkheid van de accountant bij een meningsverschil met zijn controlecliënt. Het komt voort uit vrees om de cliënt te verliezen (NIVRA, 2005a, par. 2.3) en kan leiden tot een onvoldoende objectieve toetsing van de jaarrekening. Vandaar dat een verschil van mening over financiële verslaggeving of controleprocedures een controlecliënt er niet toe mag bewegen zijn accountant te ontslaan.

Een meningsverschil tussen de accountant en zijn controlecliënt kan zich voordoen bij zowel tussentijdse opdrachtbeëindiging als bij het afzien van een herbenoeming. De angst om de cliënt te verliezen vanwege een meningsverschil is niet alleen een theoretische. 13% van het geënuquëerde hoger leidinggevend kader¹³ bij 139 beursfondsen met een notering in Engeland voert een verschil van mening over financiële verslaggeving of over de accountantsverklaring aan als argument voor een recente overweging om van accountant te wisselen (Beattie en Fearnley, 1995, p. 235). Volgens de Commissie van de Europese Gemeenschappen is een dergelijk meningsverschil echter niet langer een legitieme reden voor ontslag van de accountant (Commissie van de Europese Gemeenschappen, 2005, art. 36). Bij tussentijdse opdrachtbeëindiging zorgt de verplichte melding van argumenten ervoor dat de toezichthouder kan ingrijpen als hij bedenkingen heeft bij de plausibiliteit van de aangevoerde argumentatie. De combinatie van voornoemde maatregelen versterkt de onafhankelijkheid van de accountant door te fungeren als waarborg tegen de vrees zijn cliënt te verliezen. Het sluit aan bij de oproep van Bindenga (2002, p. 40) om te zorgen dat cliënten controleopdrachten niet zonder adequate argumenten mogen intrekken en vormt een alternatief op het voorstel van Dassen (2002, p. 27) om de toezichthouder instemmingsrecht te geven voor het ontslag van de accountant. Voornoemde maatregelen, waaronder het melden van overwegingen aan de AFM, gelden echter niet als er sprake is van het afzien van herbenoeming en na afloop van de controle door de algemene vergadering

van aandeelhouders een nieuwe accountant wordt benoemd. De vraag naar het bestaan van meningsverschillen en de eventuele weging daarvan komt in dergelijke situaties aan op de kritische houding van betrokkenen zoals de auditcommissie en aandeelhouders.

4.2 Second opinions

Een meningsverschil met de huisaccountant over de interpretatie van controlestandaarden of over verslaggeving kan de ondernemingsleiding ertoe bewegen een tweede accountant te vragen een standpunt in te nemen over hetzelfde onderwerp ('second opinion'). Het kan zijn ingegeven ter bepaling van de juiste positie, bijvoorbeeld bij een subjectieve kwestie die een grote mate van professionele oordeelsvorming vereist; een prima uitgangspunt dat naar mijn mening bijdraagt aan de kwaliteit van de financiële verslaggeving. Een drijfveer kan echter ook zijn om louter een oordeel te verkrijgen dat aansluit bij het eigenbelang van de ondernemingsleiding ('opinion shopping').

Er zijn verschillende onderzoeken over de relatie tussen het wisselen van accountant en de motivatie daarvoor vanuit opinion shopping. De uitkomsten daarvan zijn echter divers. Krishnan en Stephens (1995) vinden bijvoorbeeld bij cliënten die zijn gewisseld van accountant geen verschil in behandeling in de jaren voorafgaand aan de wisseling en de jaren daarna. Een uitleg kan zijn dat opinion shopping geen rol speelt bij controlecliënten die wisselen van accountant, of dat zij niet in opinion shopping slagen. Betrokken accountants lijken eerder conservatief met dergelijke cliënten om te gaan door vaker een aangepaste accountantsverklaring te verstrekken (Krishnan en Stephens, 1995, p. 179; Krishnan et al., 1996, p. 224). Het kan zijn ingegeven door afstemming van de risicoanalyse op informatie over de attitude van de ondernemingsleiding, over het bestaan van specifieke verslaggevingsissues of over bijvoorbeeld een groot aantal wisselingen in het hoger leidinggevend kader. Het lijkt haaks te staan op de conclusie van Lennox (2000, 2002), die aanwijzingen vindt dat ondernemingen wel degelijk succesvol zijn in opinion shopping. In tegenstelling tot andere onderzoekers doet hij zijn uitspraak niet op basis van het vergelijken van accountantsverklaringen van voor en na de wissel. Hij bouwt daarentegen een verwachting op van de gevolgen voor het type accountantsverklaring als de betrokken controlecliënt een andere beslissing had genomen rondom de accountantswissel. Hendrickson en Espahbodi (1991) achten de stelling dat controlecliënten doen aan opinion shopping een

vanzelfsprekendheid. Onderzoek van de National Commission on Fraudulent Financial Reporting (National Commission on Fraudulent Financial Reporting, 1987, p. 47) heeft in de Verenigde Staten van Amerika ertoe geleid dat beursfondsen de auditcommissie dienen te consulteren voordat zij een second opinion inwinnen over een belangrijke verslaggevingskwestie. Volgens de National Commission on Fraudulent Financial Reporting illustreert een aantal debacles in de financiële verslaggeving dat commerciële prikkels bij second opinions soms leiden tot frauduleuze financiële verslaggeving.

Opdrachten tot het geven van een second opinion kunnen voor de rapporterend accountant een bedreiging vormen voor zijn deskundig en zorgvuldig¹⁴ optreden. Het speelt bijvoorbeeld als hij zijn second opinion baseert op andere feiten dan die aan de controlerend accountant zijn verstrekt of baseert op ongeschikte informatie (International Federation of Accountants' Ethics Committee, 2005, section 230). Voorschriften rond het geven van second opinions pogen dergelijke situaties te voorkomen. Voorbeelden daarvan zijn het verplichten van consultatie met de controlerend accountant (AICPA, 2002, par. 9; NIVRA, 2005b, par. 9) en het verbieden van second opinions op hypothetische transacties (AICPA, 2002, par. 4; NIVRA, 2005b, par. 4). Dergelijke voorschriften zijn in Nederland volop in beweging. In juni 2005 publiceerde het NIVRA een ontwerp van een nieuwe richtlijn 3500 *Second opinion rapportage omtrent de toepassing van verslaggevingsregels* (NIVRA, 2005b). De beroepsorganisaties NIVRA en NOvAA herzien momenteel gezamenlijk de huidige gedrags- en beroepsregels¹⁵. Volgens het ontwerp van de nieuwe Gedrags- en Beroepscode¹⁶ aanvaardt de openbaar accountant geen opdracht tot het geven van een oordeel over de toepassing van verslaggevings-, controle- of andere vaktechnische voorschriften indien het leidt tot een niet te verwaarlozen bedreiging voor de naleving van basisbeginselen, zoals deskundigheid en zorgvuldigheid, en deze bedreiging door het treffen

van waarborgen niet tot een aanvaardbaar niveau wordt teruggebracht (NIVRA en NOvAA, 2005, art. 18). Het is gebaseerd op section 230 *Second Opinions* uit de IFAC Code of Ethics¹⁷. NIVRA en NOvAA streven ernaar om de nieuwe Gedrags- en Beroepscode in de loop van 2006 in te voeren.

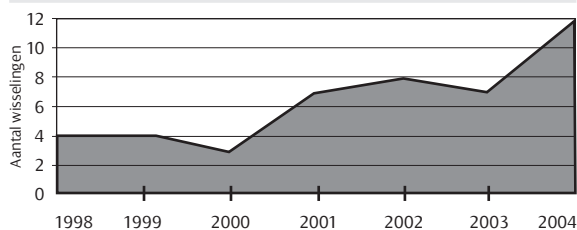
5 Opdrachtbeëindiging bij beursfondsen in Nederland

In Nederland is het gebruikelijk dat het bestuur en de auditcommissie van een beursfonds ten minste éénmaal in de vier jaar een grondige beoordeling maken van het functioneren van de externe accountant. De belangrijkste conclusies hiervan delen het bestuur en de auditcommissie mee aan de algemene vergadering van aandeelhouders voor de beoordeling van de voordracht tot benoeming van de externe accountant (Commissie Corporate Governance, 2003, V.2.2-V.2.3). Jaarlijks rapporteren het bestuur en de auditcommissie aan de raad van commissarissen over de ontwikkelingen in relatie met de externe accountant, waaronder in het bijzonder zijn onafhankelijkheid. Het kan een aanleiding vormen om te wisselen van accountantskantoor. Over de plausibiliteit van de aangevoerde argumentatie kunnen aandeelhouders het bestuur, de auditcommissie en de accountant bevragen in de algemene vergadering van aandeelhouders. De (her)benoeming van de externe accountant blijkt door beursfondsen met een notering in Nederland vaker dan voorheen te worden voorgelegd aan de aandeelhouders (De Jong, et al., 2005, p. 17). Voor de opvolgend accountant is de argumentatie eveneens van belang. Hij betreft het in zijn beoordeling over de integriteit van zijn opdrachtgever (IAASB, 2004b, par. 29). Het vormt een aanvulling op specifiek Nederlandse voorschriften die vereisen dat de accountant bij het overnemen van een controleopdracht door consultatie van de voorgaande accountant nagaat of daartegen vaktechnische bezwaren zijn (NIVRA, 1994a, art. 31).

De afgelopen zeven jaar hebben 45 van de 152 onderzochte beursfondsen met een notering in Nederland gewisseld van accountant¹⁸. Grafiek 1 splitst het aantal naar jaartal en illustreert dat sprake is van een opwaartse trend. Het blijkt dat de meeste van deze ondernemingen behoren tot de zogeheten 'small caps'.

Om meer inzicht te verkrijgen in de richting van het verloop geeft tabel 1 (zie pag. 280) een uitsplitsing van het totaal aantal wisselingen gerangschikt naar accountantskantoor. Het verliessaldo van Andersen

Grafiek 1: Aantal wisselingen van accountantskantoor per jaar bij beursfondsen genoteerd in Nederland

Tabel 1. Cumulatie wisselingen van accountantskantoor tussen 1998 en 2004 bij beursfondsen met een notering in Nederland, gerangschikt naar accountantskantoor¹. Bron: Reach

Van	Naar						Totaal
	Andersen	Deloitte	Ernst & Young	KPMG	PricewaterhouseCoopers	Overige kantoren	
Andersen ²		0	2	1	2	1	6
Deloitte	0		2	1	1	0	4
Ernst & Young	0	1		2	4	3	10
KPMG	1	0	3		2	1	7
PricewaterhouseCoopers	1	3	4	1		3	12
Overige kantoren ³	2	1	2	0	1	0	6
Totaal	4	5	13	5	10	8	45

¹ De volgende van de onderzochte beursfondsen hebben tussen 1998 en 2004 van accountant gewisseld: AFC Ajax, Airspray, AND International Publishers, Baan Company, Bever Holding, Koninklijke Hoogovens (Corus Group), De Vries Robbé Groep, Dico International, DNC De Nederlanden Compagnie, DPA Holding, EVC International, Exact Holding, Fox Kids Europe, Grontmij, Groothandelsgebouwen, H.E.S. Beheer, Hagemeyer, Hunter Douglas, Koninklijke Begemann Groep, Koninklijke Ten Cate, Koninklijke Vopak, Logica CMG, Multihouse (Centric KSI Holding), Neways Electronics International, Priority Telecom, Rolinco, Rood Testhouse International, RT Company, Stern Groep, TomTom Group, Tulip Computers, Unit 4 Agresso, Univar, Vedior, Versatel Telecom International, Via net.works. Het aantal ondernemingen dat van accountant heeft gewisseld is lager dan het aantal wisselingen van accountantskantoor in de tabel. Dit komt doordat sommige ondernemingen gedurende de onderzochte periode meerdere malen van accountant hebben gewisseld.

² Deloitte en Andersen hebben hun activiteiten in 2002 samengevoegd. Ondernemingen die in het jaar 2002 zijn overgegaan van Andersen naar Deloitte zijn daarom bij het opstellen van deze tabel geëlimineerd en niet aangemerkt als ondernemingen die van accountantskantoor hebben gewisseld.

³ De categorie overige kantoren is samengesteld uit Arenthals Grant Thornton, BDO Accountants, DRV Accountants, Brabers Registeraccountants, FAG Accountants, Jonker Joëll Registeraccountants, JPA Van Noort Gassler & Co, De Keijzer Nipius & Co, Mazars, Stolp & Fennis Registeraccountants.

wordt vooral veroorzaakt door een aantal beursfondsen dat in het jaar waarin Andersen uiteenviel, is overgestapt naar een andere accountant. Verder valt op dat de accountantskantoren die niet tot de 'big-four' behoren per saldo op winst staan. De helft (4) van de 8 acquisities van de niet tot de big four behorende accountantskantoren is overigens gerealiseerd in 2004.

6 Nieuwe wetgeving en internationaal perspectief

6.1 Wet Toezicht Accountantsorganisaties

De plicht voor de accountant om motieven voor een tussentijdse opdrachtbeëindiging te melden bij de AFM vormt artikel 13 lid 3 uit het Besluit Toezicht Accountantsorganisaties (BTA), behorend bij de Wet Toezicht Accountantsorganisaties (WTA). Het geeft concrete invulling aan de meer algemene bepaling uit artikel 36 van de 'Statutory Audit Directive'¹⁹

(Commissie van de Europese Gemeenschappen, 2005, art. 36). Het Ministerie van Financiën streeft ernaar de WTA en BTA in de loop van 2006 in te voeren. De minister beoogt hiermee gestalte te geven aan een herstel van het vertrouwen in de accountant en in zijn verklaringen die zijn bestemd voor het publiek. De meldingsplicht voor tussentijdse opdrachtbeëindiging gaat daarom gelden bij controles van financiële verantwoordingen die de accountant uitvoert voor het maatschappelijk verkeer en verplicht zijn gesteld bij of krachtens de in de bijlage bij de WTA genoemde wettelijke bepalingen. Het betreft onder meer de jaarrekeningcontroles bij lichamen die vallen onder artikel 2: 360 BW (N.V., B.V., onderlinge waarborgmaatschappij, coöperatie, stichting en vereniging die onderneming in stand houdt), voor zover deze controle verplicht is op grond van artikel 2: 393 BW. Voorbeelden van andere wetten die controles verplicht stellen en waarbij de meldingsplicht een rol gaat spelen zijn de Gemeentewet, de Provinciewet en

de Pensioen- en Spaarfondsenwet (Ministerie van Financiën, 2005a, bijlage bij art. 1). Hoewel een wisseling van accountant meestal plaatsvindt doordat de algemene vergadering van aandeelhouders afziet van een herbenoeming geldt de meldingsplicht in dergelijke situaties niet. Ook voor vrijwillige controleopdrachten, beoordelingsopdrachten of bijvoorbeeld opdrachten tot het samenstellen van financiële informatie, gelden de voorschriften niet.

6.2 Internationaal perspectief

Verschil tussen lokale voorschriften leidt voor multinationale ondernemingen en hun accountants tot een complex antwoord op de relatief eenvoudige vraag welke regels zij in acht moeten nemen bij het wisselen van accountantskantoor.

Alle lidstaten van de Europese Unie hebben net als Nederland de plicht ervoor te zorgen dat een accountant alleen mag worden ontslagen als daarvoor een legitieme reden is. Een verschil van mening over financiële verslaggeving of over controleprocedures is geen legitieme reden voor ontslag. Lidstaten dienen er eveneens voor te zorgen dat de controlecliënt en de betrokken accountant de toezichthouder een adequate uitleg geven als ontslag of terugtreding van de accountant plaatsvindt gedurende de benoemingsperiode (Commissie van Europese Gemeenschappen, 2005, art. 36). De woorden “gedurende de benoemingsperiode” ontbraken in een eerste ontwerp van de ‘Statutory audit directive’ en zijn toegevoegd ter verduidelijking. Het eerdere voorstel impliceerde immers dat elke opdrachtbeëindiging bij de toezichthouder gemeld zou moeten worden. Daarvan blijkt aldus geen sprake te zijn (Europees Parlement, 2005, amendement 72). Dat is opmerkelijk, omdat ook in dergelijke situaties een professioneel kritische houding gerechtvaardigd is.

Het wijkt af van situaties in bijvoorbeeld de Verenigde Staten van Amerika en Canada. Een beursfonds met een notering in de Verenigde Staten van Amerika dat wisselt van accountant, is verplicht dit te melden bij de SEC en is verplicht om via Form 8-K de aard aan te geven van belangrijke meningsverschillen met de accountant over de financiële verslaggeving of over de accountantscontrole. Het gaat om discussiepunten uit de twee afgelopen boekjaren en de daaropvolgende periode tot het moment van terugtreden, van het afzien van herbenoeming respectievelijk het ontslag van de accountant. Het betreft zowel de meningsverschillen die naar tevredenheid van de accountant zijn opgelost als de discussiepunten die zijn blijven bestaan (US SEC, 1988, subpart 229, item 304). Canada kent een vergelijkbare regeling (OSC, 2004, Par. 4.11).

In Hongkong dienen aftredende accountants de auditcommissie en board of directors van beursgenoteerde ondernemingen schriftelijk te informeren over de omstandigheden die samenhangen met het vertrek. Hiertoe behoren bijvoorbeeld afgehandelde en bestaande verschillen van inzicht alsmede openstaande kwesties uit de meest recente controle. Deze voorschriften zijn nieuw sinds 1 juni 2005. Het is een reactie op vraagtekens van de Stock Exchange of Hong Kong Ltd (SEHK) en de Securities and Futures Commission (SFC) bij argumenten die beursgenoteerde ondernemingen geven voor het wisselen van accountant. Meestal betreft het prijsconcurrentie. De SEHK en SFC vrezen echter dat ook als in werkelijkheid sprake is van een andere reden, sommige accountants een dergelijke uitlating voor kennisgeving aannemen. Er bestaat een mogelijkheid dat beleggers en andere belanghebbenden hierdoor worden misleid. Nieuwe regelgeving vereist daarom ook dat de accountant expliciet nagaat of hij zich met de argumenten van het beursfonds kan verenigen (Hong Kong Institute of Certified Public Accountants, 2005, par. 1).

De Australian Securities & Investments Commission (ASIC) houdt toezicht op accountantswisselingen bij beursgenoteerde ondernemingen in Australië. Alleen in uitzonderingsgevallen geeft de ASIC toestemming voor het tussentijds wisselen van accountant, dat wil zeggen buiten de jaarlijkse algemene vergadering van aandeelhouders om. Aangehaalde voorbeelden daarvoor zijn ziekte of verhuizing van de accountant, een onafhankelijkheidskwestie of een moedermaatschappij met een andere accountant (ASIC, 1992, PS 26.16). De maatregel is bedoeld om de onafhankelijkheid van de accountant te helpen waarborgen in situaties waarbij de ondernemingsleiding een welgevallig oordeel tracht af te dwingen. Tegelijkertijd heeft het de bedoeling om beursgenoteerde ondernemingen te behoeden voor accountants die bij een moeilijke of controversiële controleopdracht liever aftreden dan dat zij een standpunt moeten innemen (ASIC, 1992, PS 26.2). Voor het wisselen van de accountant op de jaarlijkse algemene vergadering van aandeelhouders geeft de ASIC alleen toestemming als de argumenten daarvoor plausibel zijn en aan diverse randvoorwaarden is voldaan. Zo moet de accountant bijvoorbeeld bevestigen dat geen meningsverschillen met de ondernemingsleiding bestaan (ASIC, 1992, PS 26.11).

In Zuid-Afrika mogen controlecliënten hun accountant wisselen voordat zijn benoemingsperiode is afgelopen. Hiervoor geldt wel een aantal regels. Zo dient de aankondiging daartoe bijvoorbeeld net als

in Hongkong aan de betrokken accountant te worden voorgelegd. Eventuele kanttekeningen van de accountant dient de onderneming bij de aankondiging te voegen of voor te lezen in de algemene vergadering van aandeelhouders. Dit laatste doet overigens geen afbreuk aan het recht van de accountant om in de algemene vergadering van aandeelhouders het woord te voeren (Companies Act, 1973 section 279). In Zuid-Afrika is het niet toegestaan de accountant te ontslaan als deze het bestuur van de onderneming schriftelijk heeft geïnformeerd over een aanzienlijke onregelmatigheid die nadelige financiële gevolgen kan hebben voor de onderneming of haar belanghebbenden (Companies Act, 1973, section 277-278). In een dergelijk geval dient de ondernemingsleiding bijvoorbeeld eerst maatregelen te nemen om de onregelmatigheid ongedaan te maken (Public Accountants' and Auditors' Act, 1991, section 20.5)²⁰.

7 Conclusie

Accountants moeten de AFM informeren over de overwegingen als cliënten of zichzelf een wettelijke controleopdracht tussentijds beëindigen. Het kan zich voordoen bij een subjectieve verandering, bij een onoverbrugbaar verschil van inzicht of bij een onaanvaardbaar hoog onafhankelijkheidsrisico. Het vormt voor de toezichthouder een aanwijzing dat er mogelijk een probleem is met de kwaliteit van de accountantscontrole. Een meningsverschil met de accountant over financiële verslaggeving of over controleprocedures mag een controlecliënt er niet toe bewegen zijn accountant te ontslaan. Samen met de meldingsplicht kan deze maatregel preventief werken tegen bijvoorbeeld opinion shopping. Het versterkt de onafhankelijkheid van de accountant als waarborg tegen de vrees een cliënt te verliezen. Er bestaan legitieme redenen om na afloop van de controleopdracht te wisselen van accountant. Veel genoemde argumenten zijn prijsconcurrentie en mutaties op managementniveau. Elk van deze argumenten kent echter ook een valkuil, bijvoorbeeld het risico van lowballing en een mogelijke afbreuk aan de kwaliteit van de financiële verslaggeving door onbekendheid met de ondernemingsactiviteiten. Accountants verbreken de band met een controlecliënt middels het afzien van herbenoeming vooral als er sprake is van een stijgend aansprakelijkheidsrisico. De plicht om overwegingen te melden bij de AFM geldt bij het afzien van herbenoeming niet. Voornoemde valkuilen rechtvaardigen echter een professioneel kritische instelling van betrokkenen bij het maken van de juiste afweging rondom de (her)benoeming

van een accountant. Het verschil in maatregelen dat landen hebben getroffen rondom het beëindigen van controleopdrachten illustreert dat er nog geen sprake is van internationale convergentie in wet- en regelgeving. Het ontbreken van coördinatie tussen regelgevende instanties kan leiden tot een complex antwoord op de relatief eenvoudige vraag welke regels ondernemingen en accountants in acht moeten nemen bij het beëindigen van de controleopdracht. ■

Literatuur

- American Institute of Certified Public Accountants (AICPA), (1992), *Statement of Position regarding Mandatory Rotation of Audit Firms of Publicly Held Companies*, AICPA, New York, www.aicpa.org.
- American Institute of Certified Public Accountants (AICPA), (2002), *US SAS 50 Reports on the Application of Accounting Principles – gewijzigd per 30 juni*, AICPA, New York, www.aicpa.org.
- Arruñada, B. en C. Paz-Ares, (1997), Mandatory Rotation of Company Auditors: A Critical Examination, in: *International Review of Law and Economics*, vol. 17, no. 1, pp. 31-61.
- Australian Securities & Investments Commission (ASIC), (1992), *Policy Statement 26, Resignation of auditors. Chapter 3, internal administration (part 3.7)*, 22 June, ASIC, Sydney, Australia, www.asic.gov.au.
- Beasley, M.S., J.V. Carcello en D.R. Hermanson, (2000), Should you offer a job to your external auditor?, in: *The Journal of Corporate Accounting & Finance*, vol. 11, no. 4, May/June, pp. 35-42.
- Beattie, V. en S. Fearnley, (1995), The Importance of Audit Firm Characteristics and the Drivers of Auditor Change in UK Listed Companies, in: *Accounting and Business Research*, vol. 25, no. 100, pp. 227-239.
- Beneish, D., P.E. Hopkins, I.Ph. Jansen en R.D. Martin, (2005), Do auditor resignations reduce uncertainty about the quality of firms' financial reporting?, *Journal of Accounting and Public Policy*, vol. 24, no. 5, September/October, pp. 357-390.
- Bindenga, A., (2002), Onafhankelijkheid in financiële zin, in: *De Accountant*, vol. 109, no. 2, oktober, pp. 38-41.
- Bockus, K. en F. Gigler, (1998), A Theory of Auditor Resignation, in: *Journal of Accounting Research*, vol. 36, no. 2, Autumn, pp. 191-208.
- Carter, M.E., en B.S. Soo, (1999), The relevance of Form 8-K Reports, in: *Journal of Accounting Research*, vol. 37, no. 1, pp. 119-132.
- Chaney, P.K. en K.L. Philipich, (2002), Shredded Reputation: The Cost of Audit Failure, in: *Journal of Accounting Research*, vol. 40, no. 4, pp. 1221-1244.
- Commissie Corporate Governance, (2003), *De Nederlandse corporate governance code. Beginselen van deugdelijk ondernemingsbestuur en best practice bepalingen*, 9 december, www.commissiecorporategovernance.nl.
- Commissie van de Europese Gemeenschappen, (2005), *Directive of the European Parliament and of the Council on statutory audit of annual accounts and consolidated accounts and amending Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC*, 27 september, Brussel, www.europa.eu.int.
- Companies Act, (1973), *Chapter X: Auditors, Removal and Resignation of Auditor*, Zuid-Afrika, www.acts.co.za.
- Dassen, R.J.M., (2002), 10 geboden voor accountants, in: *De Accountant*,

- vol. 109, no. 3, november, pp. 26-29.
- DeFond, M.L., M. Ettredge, en D.B. Smith, (1997), An investigation of auditor resignations, in: *Research in Accounting Regulation*, vol. 11, pp. 25-45.
- Europees Parlement, (2005), *Verslag over het voorstel voor een richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende de wettelijke accountantscontrole van jaarrekeningen en geconsolideerde jaarrekeningen en tot wijziging van de Richtlijnen 78/660/EEG en 83/349/EEG van de Raad*, 1 Juli, Brussel, www.europa.eu.int.
- Fisher, L. en C. Quick, (2003), Old boys' stitch-up? Where the auditor is the finance director's old firm, in: *Accountancy*, vol. 133, no. 3, March, pp. 29-31.
- Hendrickson, H. en R. Espahbodi, R., (1991), Second opinion, opinion shopping and independence, in: *CPA Journal*, vol. 61, no. 3, March, pp. 26-29, www.nysscpa.org.
- Hong Kong Institute of Certified Public Accountants (HKICPA), (2005), *Change of Auditors of a Listed Issuer of The Stock Exchange of Hong Kong. Professional Ethics Statement 1.207A*, HKICPA, www.hkicpa.org.hk.
- International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB), (2004a), *International Standard on Auditing 210 Terms of audit engagements*, December, IFAC, New York, www.ifac.org
- International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB), (2004b), *Quality control for firms that perform audits and reviews or historical financial information, and other assurance and related services engagements*, December, IFAC, New York, www.ifac.org.
- International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB), (2004c), *The auditor's responsibility to consider fraud in an audit of financial statements*, December, IFAC, New York, www.ifac.org.
- International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB), (2006), *Proposed International Standard on Auditing ISA 600 (Revised and redrafted) The Audit of Group Financial Statements*, March, IFAC, New York, www.ifac.org.
- International Federation of Accountants' Ethics Committee, (2005), *Code of Ethics for Professional Accountants*, June, IFAC, New York, www.ifac.org.
- Jong, A. de, G. Mertens en P. Roosenboom, (2005), *Activiteiten van aandeelhouders in 2005. Onderzoek in opdracht van de monitoring commissie corporate governance*, 21 oktober, www.commissiecorporategovernance.nl
- Krishnan, J. en R.G. Stephens, (1995), Evidence on opinion shopping from audit opinion conservatism, in: *Journal of Accounting and Public Policy*, vol. 14, no 3, pp. 179-201.
- Krishnan, J., J. Krishnan en R.G. Stephens, (1996), The simultaneous relation between auditor switching and audit opinion: an empirical analysis, in: *Accounting and Business Research*, vol. 26, no. 3, pp. 224-236.
- Lennox, C.L. (2000), Do companies successfully engage in opinion-shopping? Evidence from the UK, in: *Journal of Accounting & Economics*, vol. 29, no. 3, pp. 321-337.
- Lennox, C.S. (2002), *Opinion Shopping and Audit Committees*, CEI Working Paper Series, No. 200-12.
- Maassen, G.F., F.A.J. van den Bosch en H.W. Volberda, (2005), Het gebruik van toezichthoudende commissies binnen raden van commissarissen in beursgenoteerde ondernemingen, in: *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol. 79, no. 12, december, pp. 647-656.
- Maastricht Accounting and auditing Research and education Center (MARC), (2003), *Onderzoek naar de verordening op de fraudemelding*, juli, Maastricht, www.nivra.nl.
- Maastricht Accounting and auditing Research and education Center (MARC), (2005), *Onderzoek naar de verwachtingen van geledingen van het maatschappelijk verkeer ten aanzien van de rol van accountants bij het vinden en rapporteren van fraude bij klanten*, augustus, Maastricht, www.nivra.nl.
- Menon, K. en David D. Williams, (1999), Error Cost and Auditors' Termination Decisions, in: *Journal of Accounting Auditing & Finance*, vol. 14, no. 2, pp. 95-123.
- Ministerie van Financiën, (2005a), *Wet Toezicht Accountantsorganisaties (Gewijzigd voorstel van Wet)*, juni, Den Haag, www.minfin.nl.
- Ministerie van Financiën, (2005b), *Besluit van, houdende regels ter zake van de uitvoering van de Wet toezicht accountantsorganisaties (Besluit toezicht accountantsorganisaties)*, oktober, Den Haag, www.minfin.nl.
- Ministerie van Financiën, (2005c), *Nota van Toelichting. Besluit toezicht accountantsorganisaties*, oktober, Den Haag, www.minfin.nl.
- Ministerie van Justitie, (2004), *Melding Ongebruikelijke Transacties Jaaroverzicht 2003 Vooruitblik 2004*, mei, Den Haag, www.justitie.nl/mot.
- Ministerie van Justitie, (2005), *Jaaroverzicht Meldingen Ongebruikelijke Transacties 2004 en vooruitblik 2005*, juni, Den Haag, www.justitie.nl/mot.
- National Commission on Fraudulent Financial Reporting, (1987), *Report of the National Commission on Fraudulent Financial Reporting*, October, United States of America, www.coso.org.
- Nederlands Instituut van Registeraccountants (NIVRA), (1994a), *Verordening Gedrags- en Beroepsregels voor Registeraccountants-1994*, november, gewijzigd op 11 december 2003, NIVRA, Amsterdam, www.nivra.nl.
- Nederlands Instituut van Registeraccountants (NIVRA), (1994b), *Verordening op de fraudemelding (geldend voor Registeraccountants)*, juni, gewijzigd op 30 november 1994, NIVRA, Amsterdam, www.nivra.nl.
- Nederlands Instituut van Registeraccountants (NIVRA), (2005a), *Nadere voorschriften inzake onafhankelijkheid*, januari, NIVRA, Amsterdam, www.nivra.nl.
- Nederlands Instituut van Registeraccountants (NIVRA), (2005b), *Ontwerprichtlijn 3500 Second opinion rapportage omtrent de toepassing van verslaggevingsregels*, juni, NIVRA, Amsterdam, www.nivra.nl.
- Nederlands Instituut van Registeraccountants (NIVRA), (2005c), *Richtlijnen voor de Accountantscontrole, Richtlijn 501 Controle-informatie – Aanvullende beschouwingen over specifieke onderwerpen*, januari, NIVRA, Amsterdam, www.nivra.nl.
- Nederlands Instituut van Registeraccountants (NIVRA) en Nederlandse Orde van Accountants-Administratieconsulenten (NOvAA), (2005), *Concept Ontwerp Verordening Gedrags- en Beroepscode Accountants-Administratieconsulenten en registeraccountants*, september, NIVRA en NOvAA, Amsterdam, Den Haag, www.nivra.nl, www.novaa.nl.
- Ontario Securities Commission (OSC), (2004), *National Instrument 51-102 Continuous disclosure obligation*, 2 April, OSC, Toronto, www.osc.gov.on.ca.
- Public Accountants' and Auditors' Act, (1991), *Parliament of the Republic of South Africa*, www.info.gov.za/acts
- Roos, A.R., (2004), *Roulatie van accountantskantoor of interne roulatie?*

in: *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol. 78, no. 11, november, pp. 472-478.

Roos, A.R., (2005), Indienstreding van de accountant bij zijn controlecliënt, in: *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol. 79, no. 5, mei, pp. 188-195.

Sarbanes-Oxley Act of 2002, (2002), *Title III Corporate Responsibility, section 301 Public company audit committees*, One Hundred Seventh Congress of the United States of America, 23 January, Washington, www.sec.gov.

Schaik, F.D.J. van, (2003), Een toereikende vergoeding voor de jaarrekeningcontrole, in: *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol. 77, no. 6, juni, pp. 254-260.

United States Securities and Exchange Commission (USSEC), (1988), *Regulation S-K, subpart 229, item 304 Changes in and Disagreements with Accountants on Accounting and Financial Disclosure*, US SEC, Washington, www.sec.gov.

Woo, E.S. en H.C. Koh, (2001), Factors associated with auditor changes: a Singapore study, in: *Accounting and Business Research*, vol. 31, no. 2, pp. 133-144.

Noten

- 1 De Commissie van de Europese Gemeenschappen spreekt van een verplichting voor 'the audited entity and the statutory auditor or audit firm' om de overwegingen voor een tussentijdse opdrachtbeëindiging te melden bij de toezichthouder ('authority or authorities responsible for public oversight') (Commissie van de Europese Gemeenschappen, 2005, art. 36). Het Besluit Toezicht Accountantsorganisaties legt de verplichting alleen op aan 'de accountantsorganisatie' (Ministerie van Financiën, 2005b, art. 13).
- 2 Subjectieve veranderingen zijn situaties waarbij de controlecliënt het de accountant onmogelijk maakt zijn werkzaamheden op adequate wijze te voltooien (IAASB, 2004a, par. 19). Het kan zich bijvoorbeeld ook voordoen als de cliënt geen toestemming verleent om in contact te treden met de rechtskundige adviseurs van de huishouding (NIVRA, 2005c, par. 37).
- 3 Het kan overigens ook zo zijn dat de accountant wel zijn opdracht heeft teruggegeven, maar heeft verzuimd dit te melden bij de KLPD.
- 4 Een accountant is niet altijd verplicht opdrachtteruggave te melden bij het Korps Landelijke Politiediensten. 'De openbaar accountant geeft zijn opdracht terug indien de leiding, respectievelijk het toezichhoudend orgaan van de huishouding, waarbij hij optreedt, niet binnen redelijke termijn nadat hij de leiding of het toezichhoudend orgaan daarop heeft gewezen, toereikende maatregelen neemt om de gevolgen van fraude van materieel belang voor zover mogelijk ongedaan te maken en om herhaling daarvan te voorkomen' (NIVRA, 1994b, art. 2 lid 3). Alleen als het teruggeven van de opdracht vanwege het uitblijven van redres een wettelijk verplichte controle van een financiële verantwoording betreft, heeft de accountant de verplichting het centraal meldpunt daarvan in kennis te stellen (NIVRA, 1994b, art. 3 lid 1)
- 5 De FTSE 100 is een index van ondernemingen die een beursnotering hebben in Londen.
- 6 De Fortune 1000 is een lijst van de 1000 grootste Amerikaanse ondernemingen, gemeten naar omzet. Zie www.fortune.com.
- 7 Het accountantskantoor kan ook proberen de accountant ertoe te motiveren om af te zien van de overstap, of om een andere dan een essentiële bestuursfunctie te aanvaarden. Voor een meer uitgebreide behandeling van de problematiek rondom een accountant die in dienst treedt van zijn controlecliënt, van de bedreigingen die daarvan uitgaan voor de onafhankelijkheid en van de te treffen waarborgen, zie Roos (2005).
- 8 De auteur streeft niet naar een limitatieve opsomming. Andere argumenten die kunnen worden genoemd om een accountantswissel te overwegen zijn bijvoorbeeld ontevredenheid over de kwaliteit van de dienstverlening, het benodigd specialisme vanwege ondernemingsgroei (Beattie en Fearnley, 1995) of bijvoorbeeld vanwege een fusie of overname. Het afzien van herbenoeming van de accountant kan ook zijn ingegeven vanuit onafhankelijkheidsvoorschriften. Een onderneming kan ervoor kiezen te wisselen van accountantskantoor om zo de aftredende accountant in te kunnen (blijven) schakelen voor een van diensten die het accountantskantoor niet (meer) mag combineren met de accountantscontrole. Voorbeelden daarvan zijn: het ontwerpen en implementeren van op maat gemaakte financiële informatiesystemen, het uitvoeren van waardebeoordelingen met directe materiële invloed op de jaarrekening en een belangrijke mate van subjectiviteit, het optreden bij de beslechting van een rechtsgeschil of het vervullen van bestuurs- of toezichthoudende functies (Sarbanes-Oxley Act, 2002, p. 201 en p. 206; NIVRA, 2005a, par. 5.3, par. 5.4, par. 5.6 en par. 4.3.3; IFAC Ethics Committee, 2005, par. 290.188, par. 290.176, par. 290.195 en par. 290.149).
- 9 Bij beursfondsen met een notering in Nederland blijkt bijvoorbeeld het gebruik van toezichthoudende commissies de afgelopen tien jaar sterk te zijn toegenomen. Het gebruik van auditcommissies, onder meer belast met het functioneren van de accountant blijkt tussen 1996 en 2005 bijna te zijn verdrievoudigd. Maasen et al. (2005, p. 647) verklaren dat door internationale corporate governance standaarden, de introductie van gedragscodes en de toenemende mate waarin ondernemingen afstand nemen van het klassieke Nederlandse bestuursmodel.
- 10 Kantoorroolatie is een alternatief voor interne roulatie waarbij de eindverantwoordelijke partner binnen het accountantskantoor wordt vervangen. Canada en Spanje kenden voorheen eveneens een systeem van kantoorroolatie (tweejaarlijks respectievelijk negenjaarlijks), maar hebben dit onlangs vervangen door interne roulatie. Voor een meer uitgebreide behandeling van roulatie van accountantskantoor versus interne roulatie, zie Roos (2004).
- 11 Beneish et al. (2005, p. 357) baseren hun analyse op 109 gevallen uit de periode van 1994-1998 waarbij de accountant van een Amerikaans beursfonds terugtrad.
- 12 Carter et al. (1999) onderzochten de deponering van 5.736 Forms 8-K uit 1993. In 432 gevallen hadden deze deponeringen betrekking op het wisselen van accountant. In 32,4% van de gevallen was de deponering te laat (Carter et al., 1999, p. 123). Form 8-K is een formulier dat ondernemingen met een beursnotering in Amerika gebruiken om te voldoen aan de rapporteringsverplichting over diverse zaken, waaronder een accountantswissel en meningsverschillen met de accountant. De rapporteringsverplichting is opgelegd door de United States Securities and Exchange Commission. Voor een meer uitgebreide behandeling

- van Form 8-K, zie www.sec.gov/about/forms/form8-k.pdf
- 13 De geënquêteerde personen maken deel uit van het hoger leidinggevend kader, zoals financieel directeur, dat nauw betrokken is bij het selecteren van het accountantskantoor (Beattie en Fearnley, 1995, p. 231).
 - 14 De termen 'deskundigheid' en 'zorgvuldigheid' (NIVRA en NOVAA, 2005, art. 1 lid d) maken deel uit van het in de Wet Toezicht Accountantsorganisaties vermelde begrip vakbekwaamheid (Ministerie van Financiën, 2005a).
 - 15 Gedrags- en Beroepsregels Registeraccountants-1994 (GBR-1994) respectievelijk de Gedrags- en Beroepsregels Accountants-Administratieconsulenten (GBAA).
 - 16 Ontwerp Gedrags- en Beroepscode Accountants-Administratieconsulenten en registeraccountants (NIVRA en NOVAA, 2005).
 - 17 Het is overigens de verwachting dat de gehele nieuwe Nederlandse gedrags- en beroepsregels zoveel mogelijk een één op één vertaling vormen van de IFAC Code of Ethics.
 - 18 De gegevens zijn gedestilleerd uit Reach. Geselecteerd is een totaal aantal van 152 beursfondsen dat op peildatum 2 februari 2006 een notering heeft aan Euronext Amsterdam, compartiment A (large caps), compartiment B (mid caps) en compartiment C (small caps). Voor de gehele periode 1998-2004 is per boekjaar voor elk van deze beursfondsen de onderneming-accountantrelatie in kaart gebracht en vergeleken ten opzichte van het voorgaande boekjaar. Beursfondsen die tussen 1998 en de peildatum van de beurs zijn afgegaan zijn niet in het onderzoek betrokken.
 - 19 De volledige aanduiding van 'Statutory audit directive' luidt: 'Directive of the European Parliament and of the Council on the statutory audit of annual accounts and consolidated accounts and amending Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC' (Commissie van de Europese Gemeenschappen, 2005).
 - 20 De voorschriften in Zuid-Afrika zijn op dit moment in beweging. Zo is bijvoorbeeld op 1 april 2006 de Auditing Professions Act in werking getreden. Voor meer informatie, zie www.acts.co.za.